

שבת

- 2.....מבוא
- 3.....ההכנות לכניסת השבת
- 3.....שבת המלכה / חיים נחמן ביאליק
- 5.....ירדה השבת / יהושע רבינוב
- 6.....קבלת שבת / אליעזר כהן
- 7.....ערב שבת / שמואל בס
- 7.....שבת שלום –מינה חפץ
- 7.....ערב שבת / נתן יונתן
- 8.....לכבוד שבת / חיים נחמן ביאליק
- 9.....ערב שבת בבית ר' חנינא בן דוסא
- 9.....שבת המלכה מאתנו הולכת / יהודה קרני
- 10.....קבלת שבת / אוריאל אופק
- 11.....אוירת השבת וקדושתה
- 11.....ניגונים / פניה ברגשטיין
- 12.....זמר לשבת / לאה גולדברג
- 12.....אמי זיכרונה לברכה / חיים נחמן ביאליק
- 15.....שבת וחול / זלדה
- 16.....שבת במשפחה
- 16.....בשבתות אני חושב / יעקב סתר
- 16.....יש מקום / עמוס אטינגר
- 18.....שבת בבוקר / תרצה אתר
- 18.....בוקר שבת / דוד אגמון
- 19.....אבא אמא וארץ ישראל / יורם טהרלב
- 20.....שבת ארוכה / נורית יובל
- 20.....ריחות של שבת / חנה בר
- 22.....לכבוד שבת / חיים נחמן ביאליק
- 22.....שבת / יהודה עמיחי
- 23.....תפילה / חגית בנזימן
- 24.....פעילות סיכום
- 24.....פעילות השוואה

מבוא

בין אור לחושך נחה השכונה (נתן יונתן)

לאורך ההיסטוריה כולה, השבת מהווה מרכיב רוחני חשוב ביהדות, ונקשרים אליה תכנים וערכים, שהם מעמודי התווך בהשקפת העולם היהודית. יום השבת הוא היום השביעי בשבוע. לפי התורה, ביום זה הסתיימה בריאת העולם, וה' שבת מכל מלאכתו, ומכאן שמו של היום - שבת.

" ויכלו השמים והארץ, וכל צבאם. ויכל אלוהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה, וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה. ויברך אלוהים את יום השביעי ויקדש אותו, כי בו שבת מכל מלאכתו, אשר ברא אלוהים לעשות" (בראשית, פרק ב' פס' 3-1).

הסבר והרחבה למשמעותה של השבת מופיע בעשרת הדיברות:

"זכור את יום השבת לקדשו. ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך. ויום השביעי שבת לה' אלהיך לא תעשה כל מלאכה אתה ובנך ובתך עבדך ועבדך ובהמתך וגרך אשר בשעריך. כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו" (ספר שמות פרק כ פס' 7).

ביהדות השבת הוא יום המנוחה השבועי. שמירתה דורשת מהאדם לא לעבוד כלל החל מכניסת השבת בשעות אחר הצהריים של יום שישי ועד מוצאי השבת בערב שלמחרת. במשך שנים רבות התקבלה השבת כחלק בלתי נפרד מאורח החיים היהודי ורבים מייחסים לה אופי מיוחד. האופן בו נותנים לכך ביטוי שונה בין היהדות המסורתית האורתודוקסית לזו החילונית. [אחד העם](#), אשר גינצברג, אמר: "אפשר לאמור, בלי שום הפרזה, כי יותר משעם ישראל שמרו על השבת שמרה השבת אותם" (מתוך: "על פרשת דרכים", מאמר נ"א - שבת וציוניות). ביטוי נפוץ זה נחקק בלב הציבור וזכה לפרשנויות רבות. במרוצת הדורות נעשתה שמירת השבת כסמל ואות לשמירת מצוות היהדות ומסופר רבות על יהודים שמסרו את נפשם על שמירתה. לשבת מנהגים ומצוות ייחודיים: הדלקת נרות בכניסת השבת, קיום טקס קבלת שבת בקהילה, סעודת שבת וזמירות ופיוטים המלווים אותה. כל אלה תורמים לאווירה המיוחדת ביום זה.

ההכנות לכניסת השבת

כניסתה של השבת במועד מסוים ביום שישי, המצוות והמנהגים הקשורים בה, יצרו מסורות רבות לדרך קבלתה של השבת. ההכנות לשבת כורכות יחד את כיבוד הבית, התכוננות אישית של רחצה ולבישת בגדים מיוחדים, הכנת מאכלים מיוחדים, הליכה לתפילה והדלקת נרות. יש וההכנות עצמן, שורה עליהן רוח מיוחדת של חגיגות וקדושה והן מעוררות את הציפייה לבואה של השבת. מסורות ומנהגים אלה עברו מדור לדור, ממשפחה למשפחה ומעדה לעדה.

בארון הספרים היהודי יש התייחסויות רבות לעולמה של השבת, ההלכות והמצוות הקשורות בה, קדושתה ורוחניותה. בספר ישעיהו נאמר: "וקראת לשבת עונג, לקדוש ה' מכובד" (ישעיהו נח, יג). דרשו חז"ל: "במה מענגים אותה? בנר דלוק, בשולחן ערוך, בתבשילים מיוחדים ובזמירות שבת" (תנחומא).

בשירים העוסקים בהכנות לקראת שבת ואלה העוסקים ברוחניותה וקדושתה עולה התפיסה המסורתית של עונג שבת, שחלק מן המשוררים חוו אותה בביתם שלהם.

שבת המלכה / חיים נחמן ביאליק

שירו של ביאליק מתאר כיצד מקבלים את פני השבת. מתוך תיאור זה ניתן לחוש את אוירתה המיוחדת של השבת. התיאור שוזר בתוכו את מנהגי המסורת הייחודיים לציון השבת, כגון הדלקת הנרות, שולחן הסעודה, זמירות ותפילות, שירים ופיוטים. הדובר אפילו מציין את "בגדי החמודות" - הבגדים המיוחדים שלובשים לקראת שבת ומוסיפים לחגיגות של יום זה. הדובר מציין את הרגע שלפני כניסתה של השבת ואת הרגע לפני יציאתה-סיומה של השבת, שהוא למעשה תחילתו של השבוע. הרגע המיוחד הוא בזיקה למיקומה של השמש, בהתאם למנהג היהדות: "החמה מראש האילנות נסתלקה / בואו ונצא לקראת שבת המלכה" ואחר כך: "החמה מראש האילנות נסתלקה / בואו ונלווה את שבת המלכה". בהגיע הזמן יוצאים לקבל את פני השבת ובסיומו של יום יוצאים ללוות אותה.

דרך זו של קבלת השבת הוא מנהג שמקורו במקובלי צפת במאה ה-16 ובראשם האר"י ותלמידיו. יסודו בתלמוד הבבלי במסכת שבת, שם מסופר על רבי חנינא והתכוננותו, יחד עם תלמידיו, לקראת השבת: "רבי חנינא היה מתעטף (בבגד) ובערב שבת לקראת לילה היה אומר 'בואו ונצא לקראת שבת המלכה'. רבי ינאי היה לובש בגדיו בערב שבת ואומר 'בואי כלה בואי כלה'".

ביאליק בשירו לשבת מאניש אותה בשורה של תארים: "שבת המלכה", "הקדושה", "הברוכה" "הזכה". תארים אלה מאדירים את השבת ומקנים לה מעמד רם. בהתאם למעמדה זה היא מוקפת צבא שלם של מלאכים, המזכירים שיירת כבוד לאנשים רמי שררה. אלה הם "מלאכי השלום". זהו כינוי למלאכי השרת, שלפי האגדה מלווים את האדם ביום שבת מבית הכנסת לביתו.

הביטוי המתאר את השבת כ"יורדת" מקבל מספר משמעויות:

- השבת, המלווה במלאכי השרת, יורדת מן השמים אל הארץ, לאנשים.
- השבת כמלכה, מעמדה רם וגבוה, אבל מכיוון ששייכת לכולם, יש בזה מעין ירידה.
- כניסתה של השבת מצוינת בעזרת שקיעתה של השמש, ירידה, באופן סמלי, בסיומו של יום.

האווירה החגיגית שורה בכל אחד מהמנהגים של השבת והיא מובלטת בעזרת מילות תואר מיוחדות: ההליכה לבית הכנסת – מלווה בצבא של מלאכי שלום; סעודת השבת – "ערוך השולחן, הנרות יאירו / כל פינות הבית יזרחו, יזהירו"; אמירת התפילות והמזמורים לשבת וקיומן של שלוש סעודות.

* בגדי חמדות – בגדים יפים, בגדי חג. על פי בראשית כ"ז, 15: "ותיקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמדות אשר איתה בבית" מתוך: מילון אבן שושן, תל אביב, הוצאת עם עובד, 2007.

כל אחד מארבעת בתי השיר מתייחס למצווה או מנהג אחר ביחס לשבת. ההיבט מובלט באמצעות חזרה של שורות בכל בית. למשל, בבית הראשון, מתוארת כניסת השבת: "בואי, בואי, המלכה! / בואי, בואי, המלכה!". בבית השני מתוארת השיבה הביתה ואמירת הברכה המקובלת למשפחה: "שבת שלום ומבורך! / שבת שלום ומבורך!" וכן הלאה. שורות חוזרות אלה, נדמות כזמירות לקראת השבת.

נוצר רושם שבתי השיר בנויים בסדר כרונולוגי שמתאר את תהליך קבלת השבת החל מרגע כניסתה עד יציאתה.

לשיר יש מנגינה.

נקודות למחשבה ודין

- כיצד מצטיירת השבת בעיני הדובר בשיר?
- מה מוכן הדובר לעשות למען השבת? העתיקו מספר ביטויים והסבירו אותם.
- לשון השיר רוויה דימויים לשבת וסמלים למסריה. ערכו רשימה של מספר דימויים כאלה והסבירו אותם. (למשל: "החמה מראש האילנות נסתלקה"; "הנה יורדת הקדושה, הברוכה"; קיבלנו פני שבת ברננה ותפילה" וכן הלאה).
- כיצד מקבלים אצלכם את השבת ואלו מנהגים משפחתיים אתם מקיימים ביום זה? איזה מנהג אהוב עליכם במיוחד?
- במסכת שבת (י"ג) נאמר: "אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: מתנה טובה יש לי בבית גנזי (בית אוצרותי) ושבת שמה, ואני מבקש ליתנה לישראל. לך והודיעם". הביעו דעתכם – האומנם השבת נחשבת למתנה טובה לישראל?

ירדה השבת / יהושע רבינוב

הדובר בשיר מתאר את כניסת השבת כמהלך מלא הוד והדר לו שותפים איתני הטבע במראות, קולות וריחות. המיקום – בקעת גינוסר, מזמן שיתוף של פרטי נוף מאזור הגליל העליון, שם ממוקמת גבעת גינוסר. למשל, "ויעמדו מסביב הררים שושבינים"... "תעלינה יונים מכנרת היס"... זו התפאורה לסצינת ירידתה של השבת. נדמה כאילו לדובר נקודת תצפית על כל הנוף, בה הוא יושב, מתבונן ומקשיב. רגשותיו ניתנים לפענוח מתוך התיאורים ואינם נאמרים באופן מפורש.

השבת מתוארת כמלכה, למרות שמלה זו אינה מוזכרת בשיר אלא משתמעת מדרך תיאורה של השבת על ידי הדובר ומאופן התנהלותה. לשבת 'אדרת זוהבת', היא נושקת לראשו של הברוש ולאזוב שבסלע, הדרדר משמש לה "לשרביט של מלכות" והבנות יוצאות לקראתה בערגה ובזמר. כל הופעתה אומרת הדר מלכות והתנהגותה אצילה.

מלבד המראות, שזורים ומשתתפים בכניסת השבת גם קולות עדינים ומיוחדים. למשל קולות היונים מכנרת היס, "התור בקולו המתוק" והבנות "מזמרות זמירות בערגה מצלצלת".

האווירה כולה קסומה ומשובצת בדימויים ומטאפורות מתחילת השיר עד לסיומו.

בבית הראשון נאמר: "ירדה השבת אל בקעת גינוסר / וניחות עתיק בשוליה". השבת נושאת עמה את עתיקותה כניחות. בביטוי 'עתיקות' כנראה הכוונה למצוות, למסורות, ולכל המנהגים הקשורים לשבת שראשיתם בעשרת הדיברות ותחילת התהוותם של בני ישראל ממשפחות בודדות לעם.

בבית האחרון נאמר: "והייתה העדנה בבקעת גינוסר / לנשמת עבריות נאצלת". כאן יש רמיזה להתיישבות העברית הציונית בבקעת גינוסר, שהדובר מוצא בה אצילות והשבת הביאה עמה, להתיישבות זו, עדנה. על ידי הזכרת ההתיישבות בבקעה יש שילוב בין ישן וחדש, בין עתיק לצעיר.

הדובר מציג את השבת כדומיננטית. כל בית מתחיל בפעולה שנעשתה על ידי השבת: "ירדה השבת אל בקעת גינוסר"; "נשקה השבת לראשו של הברוש"; "הרטיטה שבת בחינה הגנוז". כל פעילות כזאת של השבת יוצרת תגובה של הסביבה, שמצביעה על מעמדה המיוחד של השבת והשפעתה המלכותית על הסובב אותה:

תגובת הסביבה

פעולת השבת

ויעמדו מסביב הררים שושבינים...	ירדה השבת אל בקעת גינוסר
תעלינה יונים מכנרת הים.....	
ויהי הדרדר לשרביט של מלכות....	נשקה השבת לראשו של הברוש
ימשוך אז התור בקולו המתוק...	
ותצאנה בנות אל הערב זמר....	הרטיטה שבת בחינה הגנוז
והייתה העדנה בבקעת גנוסר....	

הלשון הרומזת והמעודנת של השיר מוסיפה להדרת המלכות של השבת.

נקודות למחשבה ודין

- כיצד מתאר הדובר בשיר את השבת?
- רשמו דימויים וצירופי לשון המתארים את האווירה בשיר ופרשו מה תרומתם למסר של השיר? (למשל: "ניחוח עתיק", "הררים שושבינים", "אדרתה הזוהבת", "חמדת כיסופין מעדנת" ועוד)
- מה פירוש הביטוי הפותח של השיר "ירדה השבת אל בקעת גינוסר"? השוו לפירוש הביטוי בשירו של ח"י ביאליק "שבת המלכה": "החמה מראש האילנות נסתלקה... / הנה היא יורדת הקדושה, הברוכה". באיזו משמעות השתמשו הדוברים בביטוי זה בשני השירים ומדוע?

קבלת שבת / אליעזר כהן

בהומור קל מתאר הדובר את התארגנות הצפרדעים לקראת שבת. בעזרת האנשה, משלב התיאור, רכיבים מסביבת חייהן הטבעית של הצפרדעים ורכיבים מעולם המסורת היהודית: "באפיק הנחל" – הוא המקום, הצפוי להימצאותן של הצפרדעים. ההפתעה היא במעשיהן: "היו צפרדעים מכינים את השבת". תיאורי הטבע בשיר מזכירים נוף של נחל: פרחי שומר, "הקנים המתגמשים בעבור הרוח הגדולה" וקרקור הצפרדעים. הצפרדעים מכינות סלט מתובל ומקרקות "בואי כלה, בואי כלה" שהוא ביטוי מקובל בשירי השבת.

הצירוף בין עולם הצפרדעים ועולם קבלת השבת הוא צירוף חינוני שמעלה חיוך בקורא.

נקודות למחשבה ודין

- כיצד הטבע נערך לקראת שבת ומה מיוחד בהיערכות זו?
- הוסיפו בית משלכם לשיר. ניתן לכתוב על גורם אחר מן הטבע שמתכוון לשבת.
- איירו את השיר.

ערב שבת / שמואל בס

הדוברים בשיר הם ילדים ותיאור ההכנות לקראת שבת הוא מזווית ראייתם. עבור הילדים השבת מציינת את הפסקת הלימודים ומנוחה, הכנת מטעמים על ידי האם והתקדשות "בפרחים ובנר".

הביטוי "שבת קודש" נוצר מהזכרת המלים "שבת" ו"קודש" באותו פסוק במקרא ומהענקת אווירת הקדושה למשמעותה של השבת. הפסוקים: "ויברך אלוהים את יום השביעי ויקדש אותו" (בראשית, פרק ב' פס' 3-1), ובדיבר בעשרת הדיברות: "זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְשׁוֹ" (ספר שמות פרק כ פס' 7). לשיר יש מנגינה.

נקודות למחשבה ודין

- כיצד מצטיירת השבת בעיני הדוברים בשיר?
- אילו הכנות מיוחדות נעשות לקראת השבת?
- כיצד אתם מתכוונים ליום השבת ומה אתם אוהבים ביום זה?

שבת שלום / מינה חפץ

כמו בשיר "ערב שבת" של שמואל בס, גם בשיר הזה הדוברים הם ילדים המשתפים את הקורא, כיצד הם מתכוונים לשבת. הילדים מתנהגים כמו הגדולים: מנקים את הבית, תולים "תמונה יפה", מלבישים לבובה שמלה נקייה, מציעים לבובה מיטה לבנה, מכינים נר לשבת ושרים לכבודה שירים. סממני התנהגותם נעשים על דרך החיקוי, למידה מעולם המבוגרים.

לשיר יש מנגינה.

פעילות השוואה

ערכו השוואה בין השיר "שבת שלום" של מינה חפץ ו"ערב שבת" של שמואל בס: אילו הכנות עושים הדוברים לקראת שבת?

ערב שבת / נתן יונתן

הדובר בשיר ניצב בנקודת תצפית ומתבונן בכניסת השבת. בתיאורו משולבות התרחשויות ממשיות לצד תיאורים מטפוריים ואולי אף מיסטיים: "תלם אחרון וחושך בגינה / היום אמר את סוף המנגינה". כל ההתרחשויות מובילות לקראת סגירה, זהו סיומן של יום שישי: אחרון, חושך בגינה, היום אמר את סוף המנגינה, ערב חרישי חתם את המנגינה, דייג אסף וכן הלאה. התפנית מתחוללת כשיום שישי יורד, אז השוק וכנפי יונה לובשים כותונת לבנה.

מוטיב סיום המלאכות לקראת שבת הוא חלק ממנהגים הקשורים למצוות השבת, שלא לעשות כל מלאכה בשבת מצד אחד ומצד שני המנוחה ועונג שבת המזומנים לאדם ביום זה.

בשיר סממני שבת כמו לבישת לבן, "נרות דולקים עם יין וחלה".

לשיר יש מנגינה.

- את מה מתאר דובר בשיר כדי לציין את כניסת השבת ומהי האווירה הנוצרת?
- בשיר שזורים זה בזה קולות וצבעים.
 - הביאו דוגמאות והסבירו אותן.
 - כיצד התיאורים תורמים לאווירה של כניסת השבת?

לכבוד שבת / חיים נחמן ביאליק

הדובר בשיר משתף את הקורא בהכנות המתרחשות בביתו לקראת שבת. השיר כתוב בגוף ראשון והדובר מספר על מעשיהם של אמו ואביו וכיצד הם מקבלים את השבת. האם עסוקה בקניות בשוק, "הביאה צרכי שבת", והיא טורחת, מבשלת ואופה והאב הלך לבית הכנסת "לקבל פני השבת".

המסר המשתמע מן השיר הוא, שיום השבת הוא יום מיוחד וכדי לקבל את פניו יש מספר מטלות שנהוג לעשות. ביצוע מטלות אלה מעיד על תפיסת מהות השבת בעיני הדובר. לכבוד שבת האם יוצאת לקנות מצרכים בשוק וטורחת כל היום "להכין צורכי שבת". בביטוי 'טורחת' אין טון שלילי אלא הוא בא להדגיש את העיסוק הרב מתוך כוונת הלב והרצון לעשות זאת ובכך לכבד את השבת. האם גם 'מטהרת' את הילדים לכבוד שבת על ידי רחצה ו'מפנה' את החדרים, כלומר, מנקה וממרקת אותם. הביטוי מורכב במשמעויותיו כי הוא מרמז על השינוי והתחלופה שנעשית בחדרי הבית בין חול לקודש בעזרת הניקיון והפיכתו של הבית לטהור יותר.

למבנה של השיר יש זיקה לתכנון: השיר בנוי כדיאלוג בין הדובר לבין עצמו, על בסיס שאלות ותשובות. הוא השואל והוא העונה. שלושה בתים מוקדשים למעשיה של האם ופותחים בביטוי "אמי". בית אחד מוקדש למעשי האב ופותח בביטוי "אבא". בכך מציג השיר מעין חלוקת תפקידים מסורתית, כפי שהיה מקובל בעיירה היהודית במזרח אירופה, כפי שהכיר אותה המשורר, ח"נ ביאליק והיא, כנראה, מאפיינת את הקהילה המסורתית גם בימינו.

הסיום בכל בית מכריז שהכול נעשה: "לכבוד שבת, לכבוד שבת!!"

נקודות למחשבה ודיון:

- ערכו רשימה של הפעילויות שמבצעים האם והאב לכבוד שבת. מהי המשמעות הטמונה בפעולות אלה?
- כיצד פעולות אלה תורמות ל"עונג שבת"?

ערב שבת בבית ר' חנינא בן דוסא

כל ערב שבת הייתה אשתו של ר' חנינא בן-דוסא רגילה להסיק התנור והטילה בו אוד עשן, משום בושה. הייתה לה שכנה רעה, אמרה: הרי יודעת אני שאין להם ולא כלום – אלך ואראה כל-כך מהו (מה מתרחש)? הלכה וטפחה (דפקה) על הדלת. נתבישה (אשתו של ר' חנינא) ונכנסה לחדר. נעשה לה נס ומצאה השכנה את התנור מלא ככרות והערבה (כלי עץ לערבוב בצק) מלאה עסה (בצק). אמרה לה: פלונית! פלונית! הביאי מרדה (משטח עץ), שפתך נתחרכה (נשרפת). אמרה לה: אף אני נכנסתי לך (למטה זו).

מתוך: ספר האגדה, חלק שני, סעיף י"ב, סימן נ"ז.

המנהגים המקובלים לקראת כניסת השבת הם ניקיון הבית, הכנת חלות לשבת, הדלקת נרות. היבטים אלה צוינו בשירים רבים. האגדה, המספרת על אשתו של ר' חנינא בן דוסא מתמקדת בהכנת החלות לשבת. היא מסופרת בתמציתיות רבה ויש בה מסרים סמויים, אותם יכול הקורא להשלים במילוי החללים מתוך ידיעותיו והבנתו האישיים את החסר.

האגדה מתארת נס שהתרחש. דומה שנס זה מתרחש דווקא לאישה במצוקה, כלכלית וחברתית כאחד. הנס הוא פיצוי ואולי גמול על אמונתה השלמה ומסירותה של האישה לקיום השבת.

ניכר כאן סגנונה המיוחד של לשון האגדה. תחביר תמציתי המכיל עולם ומלואו של התרחשויות ורגשות. הלשון עשירה והתלמיד נפגש כאן עם מלים שאינן שגורות בשפה היומיומית.

נקודות לדיון ומחשבה:

- מהם המסרים של האגדה?
- הביעו דעתכם, מהי משמעותו של הנס שהתרחש?
- אילו ערכים חברתיים או חסרונם נרמזים באגדה?
- מומלץ לפרש מלים שאינן שגורות בשפת הדיבור.

שבת המלכה מאתנו הולכת / יהודה קרני

בשירים שעסקנו עד כה מתוארת הדרך המסורתית של ההכנות לקבלת השבת. שיר העם, שתרגם יי קרני, עוסק בשבת שמסתיימת ולכן ההתרחשויות והתיאורים הם על דרך ההיפוך מהשירים שעוסקים בקבלתה של השבת. כאן אין חשים את הקסם המיוחד, הזיו והקדושה שמשרה השבת, אלא את העצב על עזיבתה. נקודת המוצא של השיר היא: "שבת המלכה מאיתנו הולכת" (ולא באה), ולכן "בבית חושך", "שפתי אימא בעצב / תפילת אלוהי אברהם לוחשות" וכן רמיזה וברכה לשבוע שבא: "המצא בכבוד לנו לחם חוקנו".

קבלת שבת / אוריאל אופק

בשיר ציור כניסתה של השבת, האפוף הדרת מלכות ורכות רבה: "בצעד חרישי יורדת הברוכה". הקורא מלווה את כניסת השבת, החל מ"הערב היורד" דרך הפריטים הייחודיים לעולם השבת ומוכנים בבית. הוא שותף, יחד עם המשפחה, לציפייה הדרוכה: "עיני כולם שלוחות לבוא מלכת שבת", האם והאב, הבן והבת. הטבע סביב שותף פעיל בטקס קבלת השבת. יש לו תפקידים משלו: "עצים אומרי תפילה מתנועעים על גג / רקיע של מנוחה הדליק נרות של חג. / מזמור שלוח שרים בתים ואדמה". הטבע מהווה תפאורה הולמת לבואה של השבת.

פעילות השוואה:

- ערכו השוואה בין שיר העם "שבת המלכה מאיתנו הולכת" לבין השירים: שבת המלכה – חיים נחמן ביאליק, ירדה השבת – יהושע רבינוב, קבלת שבת / אוריאל אופק.
- מהן ההכנות לקראת שבת ומה מיוחד בהן?
- כיצד הטבע משתף בקבלת השבת ואיזו אווירה הוא מסייע ליצור?

אוירת השבת וקדושתה

יום השבת אינו נחשב כיום מנוחה מעבודה בלבד, שבו לא נעשית כל מלאכה. יום השבת נעשה מקור של עונג, אורה ושמחה. הוא קיבל משמעות נאצלת וחגיגית וניתנה לו נשמה יתירה, נשמה פיוטית. גם הזמרה של שבת שונה בצליליה האצילים מזמרת החול. על פי מסורת של מנהגים לקבלת השבת חוברו לכבוד שבת ניגונים מיוחדים, ששירתם מוסיפה לאווירתה המיוחדת של השבת ונותנת לה נופך מיוחד.

המלה "זמירות" מציינת נגינה דתית מהותית ששורשיה מעורים ביהדות ומכוונות לשבת. הזמירות הן הכוח והעונג הרוחני של שבת. הזמרה עצמה היא בעלת עוצמה בחיי הדת והתרבות. ביהדות האורתודוקסית היא חובה ומצווה בכל סעודת שבת וחג ומוזכר אף ב"שולחן ערוך" שכתב יוסף קארו. פייטנים רבים חיברו שירי תהילה לשבת שנפוצו בישראל כשירי בית, נכנסו לסדורים השימושיים ונקראו זמירות, שהושרו בסעודות ליל שבת, יום שבת, סעודה שלישית וסעודת מלוה-מלכה במוצאי-שבת.

הזמירות והפיוטים התחברו ברובם בין המאות ה-14 וה-17.

כדאי לציין שאווירתה המיוחדת של השבת נוצרת לא רק מתוך תפיסת קדושתה המיוחדת אלא על בסיס המשמעויות שהיא מקבלת בתוך המשפחה. בחלוקה הפנימית, ביחידה זו, לראשי פרקים לנושא השבת, קשה ליצור מיון חד משמעי של השירים לנושאים השונים.

ניגונים / פניה ברגשטיין

השיר עוסק בהמשכיות וחיבור שורשי עמוק בין הדוברת לבין מסורת אבותיה. חיבור זה מתואר בעזרת מטאפורה של שתילה: "שתלתם ניגונים בי, אמי, אבי". המטאפורה מתפתחת לאורך השיר כמו שתיל שגדל, החל מהגרעינים הנזרעים, הוא עולה וצומח, שולח פירות (ענפים) ומעמיק שורשיו. למטאפורה מספר רבדים המוסיפים למורכבות משמעותה. המסורת אינה רק "שתולה" בדוברת, אלא נמצאת בדמה ממש: "עתה הם שולחים פירות בדמי / שורשיהם בעורקי שלובים". כלומר, הם חלק מגופה, חלק המזרים את סם החיים בתוכה אותו קיבלה מאביה ואמה כבר בלידתה. ניתן להבין את הביטוי כפשוטו, שבעורקיה של הדוברת זורם דם של בני משפחתה, אולם קיימת גם משמעות מטאפורית שמה שזורם בעורקיה הם הערכים והאמונות הרוחניים שנשתלו בתוכה.

המשוררת, פניה ברגשטיין, עלתה לישראל בשנת 1930, תקופה זו מתאפיינת ביחס דו ערכי של החלוצים לתרבות היהודית לה נחשפו בבית הוריהם. מסורת זו התקשרה לאורח החיים הגלותי והצטיירה בעיניהם כמיושנת. בבואם לארץ, שאפו החלוצים הציוניים לבנות דמות של 'היהודי החדש', ישראלי, שיוצר לו מסורת חדשה. ניסיונות אלה לא צלחו, כי לא ניתן לדבר על תרבות עברית ועל שפה עברית מבלי מורשת העבר המהדהדת מכל מילה, משפט ומנהג וליצור את הנתק בין עבר להווה, בין ישן לחדש. הערכים, המסורות והמנהגים שעברו במשפחה מדור לדור הזהדו גם בלבם של החלוצים והיוו תשתית גם לתרבות הישראלית החדשה שצמחה.

בשיר נשמעים קולות רבים, בניגונים שונים ובעוצמות מגוונות. הדוברת בשיר מציינת כי אותם ניגונים ומזמורים שכוחים עולים בזיכרונה, כי הם חלק מליבה ודמה עוד מנעוריה. היא שמעה אותם גם כשירי ערש, במגילת "איכה" ובזמירות של שבת, טבולים בדמע ושחוק.

מקומו הבולט של הצליל בשיר נקטע באחת בבית האחרון: "כל הגה ייתם וכל צליל יאלם / בי קולכם הרחוק כי יהום". למרות שיש הדהוד פנימי לקולות מן העבר, הכול משתק ונאלם. ייתכן ומדובר במוות, הן של האב והאם והן של הדוברת עצמה. רמיזות, אפשריות, לכך שזורות במהלך דברי הדוברת שמדגישה שהזמירות הן מעבר רחוק. הן לא נשמעו בזמן הווה, אלא פעמו בדמה והיא נשאה אותם בזיכרונה. השקט מן הצלילים מלווה בעצימת עיניים: "עיניי אעצום והריני אתכם / מעל לחשכת התהום".

לשיר יש מנגינה.

נקודות למחשבה ודיון:

- איזו מסורת קיבלה הדוברת בשיר מאביה ואמה?
- באילו מטאפורות מתארת הדוברת את הזיקה בינה לבין מסורת אבותיה?

זמר לשבת / לאה גולדברג

הדובר מציין שהשבת מגיעה אחרי ששה ימים. זהו חלק מהמחזוריות השבועית והידיעה שאחרי שישה ימים מגיעה השבת מעוררת ציפייה והתרגשות. ששת ימי השבוע מיועדים לעבודה: "כי עמלנו הרבה, כי עייפנו הרבה". השבת מיועדת למנוחה ומתוארת דווקא באי-עשייה: "כי זכינו, זכינו לרגוע" וכן, היא מביאה "נחמה ליגע".

בשיר חזרות רבות על מלים וחריזה, המוסיפים מקצב לשיר ודינאמיות של השבוע שחולף, ההכנות לקראת שבת ואווירת השמחה בקבלת פניה.

פעילות השוואה:

השוו בין השיר קבלת שבת של אוריאל אופק לבין זמר לשבת של לאה גולדברג.

נקודות אפשריות להשוואה: כיצד מקבלים את השבת, על פי הדובר? מה מיוחד ביום השבת? מהי האווירה בה היא מתקבלת? איזו אווירה היא יוצרת, בבית? בטבע?

אמי זיכרונה לברכה / חיים נחמן ביאליק

עיקר האירוע בשיר עוסק בהדלקת נרות השבת. האישה היא "עינייה מרודה" ונאלצה לבחור איזו מצווה לקיים: "הלחם אם נרות?" פסחה". הבחירה נפלה על הדלקת נרות, כי הם משרים את אווירת הקודש של השבת. הדלקת הנרות הוא מוטיב מתפתח בשיר והוא בזיקה למוטיב כוכבי השמיים ועינייה של הצדקת. שלושת המוטיבים קשורים לאור ושזירתם זה בזה בשיר מעמיקה, מרחיבה ומעצימה את משמעותם הסמלית. נרות השבת הם כוכבי מטה לעומת כוכבי מרום: "שבעה כוכבים במרום, וליל שבת אמי / שבעה

לו נרות – עיניים". קידוש השבת של האישה על ידי הדלקת הנרות הוא הודעה לעולם ומלואו, כי השבת ואורה ירדו על פני תבל. הנרות הם כמו עיניים לשבת. אחרי שנה אחד כבה "עמדה השבת נכלמה, עיוורת עינה האחת" ובהמשך "מדוע נקרת את עינה?". באותה עת בה כבו הנרות, עומדת האישה מעל הנרות בעיניים עצומות. אמנם היא מתפללת, אבל תחושת העצב והבכי גורמים לעיניה להיות כבויות. במקביל לנס, כאשר הנר נדלק, פוקחת האם את עיניה.

השיר מתאר ערב שבת אחד אצל אמו של הצדיק מוילדניק ועל הנס שקרה לה אז. הוא עוסק בדמותה של אלמנה, המתוארת כ"צדקת גמורה", שלמה באמונתה ומקיימת את מצוות השבת בכל לבה, במסירות ודביקות ללא סייג.

השורה הפותחת את השיר מכריזה: "אמי, זיכרונה לברכה, הייתה צדקת גמורה". במהלך השיר מתבררת לקורא הסיבה לשם התואר המיוחד הזה שניתן לה. השיר חותם בהצהרה נוספת "תעמוד זכות הצדקת / לנו ולכל ישראל". הפעם הקורא נחשף לעוצמת ענוותה של האישה והנס שהתרחש לה ומבין את התואר שניתן לה: "צדקת גמורה".

הדובר כותב בגוף ראשון: "אמי", אמצעי היוצר אמינות בלב הקורא אודות סיפור האירוע המסופר בתוך השיר. הידיעה על האירוע היא ידיעה אישית של הדובר, מעין עדות.

האירוע מתרחש בערב שבת ויש בו מספר סממנים הקשורים בקבלת שבת: הדלקת נרות, מפה נקייה, חלה (שחסרה ועולה רק במחשבות האישה), אמירת תפילה, החלפת בגד החול לבגד אחר ובעיקר אוירת הקדושה של השבת.

הדלקת הנרות מסמלת את המעבר מיום החול לשבת. יש הטוענים כי מנהג הדלקת הנרות מקורו, בצורך להאיר את הבית עם שקיעת החמה וטרם חשכה. המעשה קיבל משמעויות טקסיות ונופך רוחני, כאשר עם הדלקת הנרות נכנסת השבת ונאסר לעשות כל מלאכה כולל הדלקת אש. מדרשים ופירושים שונים רואים בנרות סמל לשלום, לברכה, לעונג השבת, וגם למעשה בריאת האור שהוא הבריאה האלוהית הראשונה וכפי שאלוהים שבת מתהליך הבריאה בשבת גם אנשים מסורתיים שובתים ממלאכה לאחר הדלקת הנרות.

בשיר התרחשות הבנויה כסיפור מתח. בעזרת תיאור רגיש ועדין של האם אנו מבינים את עוצמת רגשותיה, מפח נפשה ופליאתה מהנר הדולק. יש בתיאור הזה יכולת לעורר בקורא הזדהות רגשית והבנה.

נקודות למחשבה ודין:

- בשיר צירופי לשון מיוחדים. מומלץ להקדיש זמן לפירושם, למשל: מרודה, מעשה-נסים, משאת-קודש, שבעה כוכבים במרום, שביס, שכוכת-כפיים, סולדת בחילה, שיוועו, בהתעטף נפש ביגונה, תישל, אור שבעת הימים, תעמוד זכות צדקת ועוד.
- ספרו מה ידוע לכם על מנהגי הדלקת נרות בשבת.
- האם גם בביתכם מדליקים נרות בשבת? מהם המנהגים של משפחתכם בהקשר זה?
- מהי הזיקה בין נרות השבת לבין כוכבי השמים ומה היא מסמלת?

- בשיר מסופר שאחרי הדלקת הנרות "ולא יכלה התאפק, / כי מר לה, כי רותח לבבה, / ותבך הצדקת, ודמעה מקמטי לחייה נפלה". זו התנהגות בלתי צפויה, מכיוון שהדלקת הנרות מכניסה אווירת קודש וציפייה לקראת השבת. מדוע, לדעתכם, נהגה כך האישה?
 - האישה מתפללת לאלוהים. הזמן שלפני ואחרי הדלקת נרות השבת הוא זמן לתפילה אישית או לתפילה המיוחדת לזמן הדלקת הנרות. שערו מה אומרת האישה בתפילתה?
 - מה מתריסה האלמנה בפני האל: רשמו את שאלותיה והסבירו מה מצער ומכאיב בהן.
 - תארו את מעמד התפילה של האלמנה. שערו, אילו רגשות עולים בליבה של האישה.
 - מצאו בשיר יסודות של סיפור עממי.
מנהג כיסוי העיניים בעת הברכה
- לפי מנהג האשכנזים יש נשים המכסות את עיניהן, ויש המכסות את אור הנרות אחרי ההדלקה עד לאחר אמירת הברכה, כדי שלא תיהנה האישה מאור הנרות, לפני שהיא מברכת עליהם.
לעומת זאת, אצל רוב הספרדים אין מנהג זה מקובל, והנשים מברכות ואחר כך מדליקות, כפי שעושים בכל המצוות: מברכים, ואחר כך מבצעים את המצווה.

למנהג כסוי העיניים טעמים שונים:

1. יש הרואים בכיסוי הפנים אקט של יראה: שלא לראות בזיו השכינה.
2. הסבר אחר למנהג קשור לכך שזוהי המצווה היחידה בה מקדימים עשייה לברכה; כיסוי הפנים בעת אמירת הברכה והחשיפה אליהם רק אחריה, היא בבחינת דחיית העונג מן הנרות - כאילו ברכו ואחר כך הדליקו.
3. יש הרואים במנהג להאהיל עם הידיים על הלהבות ואחר כך להביא את הידיים אל הפנים סמל להבאת אור השבת פנימה, אלינו.
4. יש הנוהגים להניע את הידיים סביב הנרות שש פעמים, כאילו להביא את ששת ימי השבוע אל תוך השבת.

שבת וחול / זלדה

לדעתה של הדוברת בשיר מהותה של השבת מתמצית בהדלקת הנרות והיא לב הוויתה. השיר פותח בהכרזה: "להדליק נרות...זוהי שבת". נרות השבת אינם סתם נרות והדלקתם משפיעים על הנפש בעוצמה רבה.

בעיני האדם המאמין יש משמעויות רבות להדלקת הנרות ולזיקה בין הדלקת הנרות לתפקידה של האישה ומקומה בקבלת השבת. המשוררת זלדה, כאדם מאמין, מצויה במסורות אלה ויש לשער שעיסוקה בנושא זה בא ממקום של חוויה אישית.

המשמעויות של הדלקת הנרות בשיר מתקשרות למסתוריות, לזיקות בין עולמות עליונים ותחתונים, לנפלאות הטבע כמו "ים נהדר" ו"אש השקיעה" ולהשפעות רגשיות עמוקות: "זוהי קפיצת נפש". מתפתח מוטיב של אור הכרוך באש. שיאו של מהלך הדלקת הנרות הוא בהפיכתו של החדר "לנהר די-נור" ו"אשדות ברקת".

- "לנהר די-נור" - בתרגום מילולי: נהר של אש. הביטוי מופיע בספר דניאל שם הנביא מתאר את חזון חיות הקודש וכסא הכבוד "אשר עליו ישב עתיק יומין, נהר די נור" ... (דניאל ז' 10).

- "אשדות ברקת" – נהרות של אבן החן ברקת, שהיא יקרה ומיוחדת.

הדוברת בחרה לתאר את האווירה המיוחדת שנוצרת בעקבות הדלקת הנרות בתופעות טבע יוצאות דופן שהן חלק מהמיסטיקה היהודית. מתוך השוואה בינן לבין הדלקת נרות השבת, הן מכתירות גם את השבת בייחודיות, הדר ויופי יוצאי דופן.

נקודות למחשבה ודין:

- מהי האווירה שמשרים נרות השבת על הדוברת בשיר?
- מומלץ לפרש את צירופי הלשון שבשיר, הייחודיים ללשונה של המשוררת זלדה למשל: "להדליק נרות בכל העולמות", "קפיצת נפש הרת נצורות", "נהר די-נור", "אשדות ברקת", "שוקע לבי".

שבת במשפחה

מדינת ישראל מגוונת במרקם האנושי שבה, האנשים, העדות, המשפחות ומבנה הקהילות. כך גם צביונה של השבת, משתנה בין המסגרות השונות האלה. רבים רואים בשבת הזדמנות למפגש משפחתי ונוצרו מסורות ייחודיות לאופי המפגש הזה. בשירים שלפנינו יש ביטוי לתפיסת השבת מזווית עינם של המבוגרים ושל הילדים. כאן יש ביטוי לשונות בהתנהגויות האנשים ולהדגשים שכל אחד נותן למהותה של השבת, כפי שהוא תופס אותה.

הדרכים בהן מציינות משפחות את השבת בביתן מטביעות את חותמן בקרב בני המשפחה והן הופכות לזיכרונות המיוחדים של חברי המשפחה, במיוחד כשגדל המרחק הגיאוגרפי בין חברי המשפחה וכשחולפות שנים רבות.

בשבתות אני חושב / יעקב סתר

אירועי השבת 'מולבשים' בצביון אישי, מזווית ראייתו של הדובר בשיר, לצד התנהלותן של שבתות על פי המסורת והמנהגים המקובלים. הדובר מונה דברים שמתרחשים במהלך השבת, חלקם ממשיים וחלקם עודם בגדר חלום או מחשבה, שהדובר מקווה שיתקיים: "בשבתות אני חושב". זו השורה הפותחת את השיר ומכאן ואילך מונה הדובר מה קורה בשבת: "בכל אחד יושב מלאך... וחלומות קטנים מגשים"; "טיול בן יום, שיחת רעים / או סתם ביטול ממעשים". השפעתה של רוח השבת כה רבה, עד כי נדמה שהשלוש כבר בא וכל האנשים מדברים בנימוס רב.

החריזה בשיר, תורמת לקריאתו הקולחת של השיר ומתאימה לרוח הסובלנית והנינוחה ששוררת בשבת, על פי תחושתו של הדובר, וכן לשיר ההלל שהוא שר לה עם צאת השבת. שיר ההלל נקשר כאן לזמירות ולפיוטים ששרים לכבודה של השבת, בכניסתו וביציאתו של יום זה.

נקודות למחשבה ולדיון:

- על מה חושב הדובר בשבת? מה מיוחד במחשבות אלה ומדוע הוא קושר אותן לשבת, דווקא?
- מדוע מופיעה דמות של מלאך בשיר ומה תפקידו?

יש מקום / עמוס אטינגר

הדובר משתף את הקורא בזיכרונותיו מבית אבא, המתמקדים בתיאור נקודות נוף מיוחדות למקום מגוריו ובסממני השבת שהיו בבית.

הדובר אינו מציין את המיקום הגיאוגרפי של בית המגורים, אבל מאפיין אותו בכמה קווי מתאר. מדובר ב"מקום" החל מכותרת השיר: "יש מקום". בתיאור אותו מקום, הדובר מציין את החול הלבן, השמש המאירה, השוק, הרחוב והנמל. "המקום" מרוחק: "יש מקום רחוק אחרי הים". שורה זו חוזרת מספר פעמים בשיר. ייתכן והמקום רחוק מהדובר מבחינה גיאוגרפית אבל קרוב מאוד ללבו. יש ניגודיות בין

המרחק הפיזי הממשי לבין הקרבה אל הלב, שמעצימה את המשמעות הרגשית שמוענקת לאותו מקום. יתרה מזאת, אותו מקום 'הולך' עם הדובר כל הזמן, מכיוון שהדובר "אותו תמיד אשא עימי לבי".

ייחודיותו של אותו מקום נובעת, בעיקר, מזיכרונות השבת של הדובר השזורים באותו מקום. אמנם השבת מתוארת בסממניה המסורתיים, שייתכן ומתקיימים בבתים יהודיים מסורתיים רבים: הנר הדולק, אפיית חלות השבת, תפילה ושירי השבת, אבל מעליהם שורה אווירה מיוחדת של בית משפחת הדובר. אווירה חגיגית האפופה שתיקה של האב, המתבונן בעצב בדובר.

חוויות הדובר ורגשותיו הם ממשיים, מסופרים לקורא בגוף ראשון כחוויה אמיתית של הדובר, מקור ראשון. כך החוויות הופכות לאמינות בעיני הקורא, הן מצליחות להרעיד את נימי לבו, ויוצרות בו הזדהות רגשית.

הדובר חש בשתיקה רבת משמעות של האב ובהתבוננות מלאת העצב שלו, אותם הוא מנסה לפענח. הבית ריק והסיבה לכך אולי נרמזת בשיר ואינה נאמרת במפורש. אולי בני הבית הגיעו לארץ ישראל: "את העיניים של אבי שם לא אשכח / איך מביט, מביט אל המזרח".

האווירה בשיר מועצמת בעזרת מסרים סמויים ולא מפורשים, אותם הקורא צריך לפענח ולהשלים בעזרת רמזים בשיר למשל: "יש מקום רחוק אחרי היס" – מהו המקום ובאיזה מרחק מדובר? "אבי מביט, מביט בי ושותק" – באיזו אירוע מדובר? מדוע האב שותק? וכן הלאה. היבט נוסף במארג הלירי הוא קיומם של תיאורים שנבנים בעזרת ניגודים. למשל: "בתים ריקים בוכים בלי קול" לצד "אני שומע קול תפילה"; "יש מקום רחוק אחרי היס" לצד "אותו תמיד אשא עימי בלב"; "מקום נפלא" אולם "בתים ריקים בוכים בלי קול" וכן "בתים ריקים בוכים בלי קול".

האירועים שוזרים בתוכם קולות או שתיקות (תפילה, אב שותק בכי בלי קול), מראות (חול לבן, שמש מאירה, שוק רחוב, נמל סמטאות צרות, ים גדול ועוד) ותחושות (מקום נפלא, לא אשכח, אשא עימי בלב ועוד).

לשיר יש מנגינה.

נקודות למחשבה ולדין:

- תארו את המקום עליו מספר הדובר. מהי האווירה העולה מתוך התיאור?
- הדובר מציין ש"יש מקום רחוק". האומנם "המקום" רחוק? הסבירו את עמדתכם.
- כיצד קשור השיר לנושא "שבת"?
- הביעו את דעתכם – האם הדובר מתאר את השבת מזווית חיובית?
- מהי הזיקה בין שבת והמשפחה בשיר זה?

שבת בבוקר / תרצה אתר

הדובר בשיר מתאר את הפעילות המתרחשת בבית ומחוצה לו על ידי בני המשפחה. בשבת הדברים מתרחשים אחרת מאשר בשאר ימות השבוע. בתוך הבית הייחודיות הזאת מתוארת במלת התואר "המון": "...המון קפה – האם, ... "המון עיתון" לאב ו... "המון בלון" לדובר בשיר. מחוץ לבית הדוברת מתארת מספר דרכים לבילוי ומלת המפתח היא "אפשר". בעזרת התחביר מועלות מגוון האפשרויות לבילוי וטיול בשבת.

לצד הפעילויות שנעשות בשבת ומובעות על דרך החיוב מתואר הגן על ידי אי עשייה: "אפשר ללכת / עד הגן / ולראות שהוא / סגור".

נקודות למחשבה ודין:

- ערכו רשימה של כל הפעילויות המתקיימות בשבת ועל ידי מי.
- תארו את האווירה של יום השבת, על פי השיר.
- תארו פעילויות שאתם עושים בשבת, לבד, עם חברים או יחד עם משפחתכם. מה אהוב עליכם במיוחד בשבת שלכם ומה מיוחד בה?

בוקר שבת / דוד אגמון

בוקר שבת הוא בוקר מיוחד ובני המשפחה חשים בכך בזכות הטבע שסובב אותם: הבולבול והתור "פתחו בשיר מזמור" והשמש הזהבהבה "ביד רכה לוטפת". נורית והאם מתפעלות ונהנות מהאווירה שיוצר הטבע, ואם מודעת לכך, שגם אתמול זמרו הציפורים "אך לא הקשבנו כלל". מנוחת השבת יצרה פנאי ופתיחות כלפי הסובב.

הטבע לוקח חלק ביצירת אווירת השבת.

נקודות למחשבה ודין:

השיר עוסק בתפילתה של האם בזמן הדלקת נרות השבת: "...כשאימא מדליקה נרות / היא פשוט שותקת". זוהי הדרך המקובלת במסורת היהודית, אבל היא מעוררת את דמיונה וסקרנותה של הדוברת: "אומרת תפילה / בשקט בשקט / ולא מגלה / מה התפילה". התפילה בשתיקה 'דורשת' ניחוש של התוכן והדוברת, שהיא חלק מהאירוע, מעידה על עצמה כבעלת חוש ניחוש. כנראה הניחושים מבוססים על דברים שנאמרים בבית בקול בהזדמנויות שיח שונות. התפילה מכילה משאלות של אם אוהבת עבור בני משפחתה הקרובים.

השיר כתוב בגוף ראשון, "אני", ממנו עולה תמונה משפחתית חמה, בה יש תפקיד לכל אחד מבני המשפחה: לאב, לאם ולילדה המתבוננת בהם. השפה תורמת לתכנים. במלים רבות מופיעה האות ש – "בשקט בשקט" ומלים נוספות בהמשך. מלים אלה נבחרו בקפידה כדי להעצים את אווירת התפילה השקטה והסודית: "...יש לי מין חוש / מיוחד לניחוש / ולפי מה שפה מתרחש / החוש מנחש".

נקודות למחשבה ולדיון:

- מה מיוחד בקבלת השבת של המשפחה?
- בשיר נאמר שהאם אומרת תפילה בשקט "ולא מגלה מה התפילה". מה נאמר בתפילת האם?
- האם גם לכם יש תפילה מיוחדת עבור בני המשפחה או החברים? כתבו אותה.

אבא אמא וארץ ישראל / יורם טהרלב

שיר על משפחה שאוהבת לטייל בשבת: "יש לי שני הורים שאוהבים לטייל"..."כל שבת יוצאים אנחנו כאיש אחד". השבת מאפשרת מצד אחד מימוש אהבת הטיול, כי המשפחה נוסעת לכל מיני מקומות בארץ ומצד שני יוצרת לכידות משפחתית, את ה'ביחד'.

הדוברת בשיר היא הילדה, אותה נושאים לטיול. היא מתארת את הטיולים בהומור. אנחנו יכולים לראות בדמיוננו את הסצנות של הטיול שמעלות חיוך על פנינו: "כשהייתי בת שנה נסעו לגליל / וסחבו אותי איתם בתוך תרמיל" או הילדה הקטנה שמזדנבת אחרי הוריה וקוראת להם בקול חלש להאיט את הקצב, ושיחכו לה.

לשיר חריזה: אאבב. החריזה מוסיפה מקצב ומשתלבת עם תנועת ההורים המתרוצצים ברחבי הארץ ומטיילים בגליל, בחולה, בכרמל, הר תבור או המצדה והילדה הקטנה מבקשת שיחכו לה.

לשיר מסר של אהבת הארץ והיכרותה 'דרך הרגלים' כפי שהיה מקובל במסורת של תנועות הנוער ובתי ספר: "הם עברו ברגל את כל ישראל" וכן מסר של אהבת הארץ והתחברות שורשית אליה, כי אין לנו ארץ אחרת: "אין לאן לרוץ ואין לאן למהר / ארץ ישראל פה לעולם תישאר".

לשיר יש מנגינה.

- ציינו את נקודות הטיול בארץ ישראל.
- איזו אווירה יש בשיר?
- מהו המסר של השיר ואיזו מסורת מנסים ההורים להעביר לילדתם?
- ספרו על מקום בארץ ישראל שטיילתם בו ואיזה רושם הוא עשה עליכם?
- הוסיפו בתים משלכם לשיר. לאן תלך המשפחה לטייל?

פעילות השוואה

- ערכו השוואה בין השיר אבא אמא וארץ ישראל / יורם טהרלב לבין השיר שבת בבוקר / תרצה אתר.
 - באילו דברים בא לידי ביטוי ששבת הגיעה?
 - מי הם הדוברים בשירים? מדוע?
 - מהי האווירה המתוארת בשיר?
 - פעולות שעושים ההורים בשבת
 - פעולות שעושים הילדים בשבת

- יחסי הגומלין בין ההורים לילדים
- הביעו דעתכם – האם ההורים והילדים נהנים בשבת?

שבת ארוכה / נורית יובל

דובר מדגיש את ההבדלים בין יום שבת לשאר ימות השבוע, כי יום שבת הוא יום מיוחד והכול בו שונה. השוני הוא במעגל האישי, המשפחתי ואפילו השכונתי. השוני הוא בעשייה של האנשים והדובר מתאר אותה על דרך השלילה: "ההורים לא רצים למשרד / המכולת של פליקס סגורה (כלומר, לא פתוחה) / וגם גן הילדים לא פתוח". גם האווירה השוררת אחרת: "בבוקר שבת זה בטוח: לא מזדרזים / ולא מתרגזים".

בולטת מאוד נוכחותה של המלה "לא" והקורא חש שהיא שריד של אותם ויכוחים ועצבנות הקיימים, כנראה, במהלך השבוע, והדובר הרגיל באמירת ה'לא' אינו מוצא דרך אחרת לבטא את רגשותיו. השיר מסתיים בהומור הדובר, שגם בשבת מתנהג הפוך מהמצופה: "לכן אני קם / דוקא מוקדם / שיהיה לי הרבה זמן לנוח!".

- במה שונה השבת, לפי הדובר בשיר זה?
- שם השיר "שבת ארוכה", מדוע, ומזווית ראייתו של מי?
- ערכו השוואה בין התנהלותה של השבת לבין התנהלות האנשים בשאר ימות השבוע?
- משתמע מן השיר, שלדובר יש הנאה מיוחדת מהשבתות. שערך מדוע? האם גם השבת שלכם מיוחדת, ספרו במה?

ריחות של שבת / חנה בר

השיר עוסק בייחודיותה של השבת מזווית מאוד מיוחדת: בישולי השבת וריחותיהם. הדובר בשיר, כנראה ילד צעיר, מסתובב בין קומות הבניין ומריח את הריח המיוחד של כל משפחה. הריחות הם בזיקה למאכלים המאפיינים מאכלי שבת וייחודיים לעדות השונות. למשל "מול משפחת פיש, / יש ריח מתוק / של גפילטע פיש". וכך עובר הדובר בין קומה לקומה עד הגיעו לגברת אפרתי שאפתה עבורו עוגת שוקולד, וריחה הנפלא מהווה עבורו את תמצית ריח השבת: "זה ריח שבת / הטוב והנעים".

הדובר יוצר הבחנה בין השכנים בעזרת ההבדלים במאכלים שהם מכינים והריחות שלהם. לצד זה כדאי לציין שיש גם קווי דמיון באופן התנהלותן של השבתות בקרב האנשים. עצם העובדה שכולם מתכוונים לקראת שבת. אחת הדרכים היא הכנת מאכלים מיוחדים לשבת.

נקודות למחשבה ולדיון:

- מדוע מתייחס הדובר למאכלים המיוחדים של השכנים?
- ספרו, האם גם לכם יש מאכל מיוחד לשבת, שאהוב עליכם במיוחד?
- מה דומה ומה שונה בין השכנים בבניין?

Beit Berl College
الكلية الأكاديمية بيت بيرل

פקולטה לחינוך
מרכז תכנון לימודים
ספריה פדגוגית

לכבוד שבת / חיים נחמן ביאליק

המלאך מקבל תפקיד של דמות 'כל יכולה' שיש באפשרותו לממש חלומות של אנשים. המיוחד הוא ש"יושב מלאך בלב כל איש". כלומר, אין זה מלאך שיושב בשמים, רחוק מבני האדם, אלא בתוך הלב. כך מתברר לנו שלמעשה האדם עצמו אחראי למימוש חלומותיו ולאופן התנהלותה של השבת האישית שלו.

שבת / יהודה עמיחי

הדובר בשיר מתאר מה מתרחש בשבת. למשל " יושבים על המרפסת"; "מטיילים לעיר העתיקה"; "דדי מקבל כעכים ומיני מתיקה" וכן הלאה. העשייה בשבת המתוארת מאוד ייחודית ומקורית והיא בזיקה לדמויות המוזכרות בשיר. ייתכן שימי שבת של דמויות אחרות, מקבלים צביון אחר לגמרי.

העשייה בשבת מתוארת בכמה מעגלים: מעגל של היחיד, מעגל הרבים ומעגל בעלי חיים.

רוב השיר כתוב בלשון רבים. העשייה היא משותפת: יושבים, מטיילים. לעומת מה שעושים "הכול" סבא הולך לבית הכנסת. ייתכן והבחנה זו בין 'כולם' לבין 'סבא' נועדה לציין את השוני בתפיסת השבת בין הדורות במשפחה. תפיסה זו משפיעה על ההתנהגויות ועל הבחירות של האנשים, מה לעשות בשבת. בנוסף, מול ההכללה של 'הכול' שונה היא השורה המתייחסת לדמות בשם "דדי", בה הוא מופיע בלשון יחיד, שם פרטי.

האווירה בין האנשים בשיר, שנובעת, כנראה, מרוחה המיוחדת של השבת, היא של פייסנות, ויתור ואהבה. למשל: "כולם מפנקים את כולם / ומתנשקים ומדברים ומתחבקים וטוב / ואוכל טעים יש לרוב".

השבת הוא יום שבתון, יום מנוחה. מי שממש את המנוחה הם, בעיקר, בעלי החיים. למשל: "כולם נחים / אפילו העכביש לא עושה קורים".

זהו שיר רשימה. הרשימה מונה את הפעילויות והמאפיינים המיוחדים לשבת, של האנשים ושל בעלי החיים. סוגת השיר משפיעה על התחביר, שמורכב ממשפטים רבים המחוברים ביניהם ב' החיבור.

שפת השיר מזכירה שפה של ילד. המשפטים אינם שלמים, התחביר אינו מדויק, הם זורמים באופן אסוציאטיבי והשיר מציין דברים משמעותיים בשבת בעיני ילד, כולל בובת הצעצוע שלו המכונה "נום".

נקודות למחשבה ולדיון:

(שבת של מפגשים חברתיים, עושים פעילויות מיוחדות, שאינן מתקיימות במהלך השבוע, מתפנקים ומפנקים, מכינים אוכל טעים במיוחד, ושבת מנוחה).

פעילויות שמתקיימות	
אנשים	בעלי חיים

תפילה / חגיגת בנזימן

נקודות למחשבה ולדיון:

- רשמו את שמות התואר שהדובר מתאר בהם את השבת והסבירו את משמעותם.
- איזו אווירה מצטיירת מתוך השיר ביום שבת.
- אילו סממנים של הכנות לשבת קיימים בכל אחד מהשירים? לאיזה רכיב יש בולטות בכל אחד מהשירים?
- האם בשיר זה באה לידי טענתו של אחד העם שאמר "כי יותר משעם ישראל שמרו על השבת שמרה השבת אותם"? הסבירו את דבריכם.
- רשמו את הביטויים השייכים למטאפורה של שתיל וצמיחה. תארו את התהליך ואת משמעותו.
- רשמו את הקולות והצלילים הנשמעים בשיר. ציינו למה הם קשורים (מהיכן הם באים ואילו קולות מושמעים) ופרשו את משמעותם.
- לשיר יש חריזה. במה תורמת החריזה למסר של השיר?

פעילות סיכום

עיינו בדברי [אחד העם](#), אשר גינצברג, שאמר: "אפשר לאמור, בלי שום הפרזה, כי יותר משעם ישראל שמרו על השבת שמרה השבת אותם" מתוך: "על פרשת דרכים", מאמר נ"א - שבת וציוניות). והביעו דעתכם, האם ניתן לקבל את טענתו? האם יש הבדל בתפיסת תפקיד השבת בימינו לבין העבר?
תארו מהו היחס המשפחתי והאישי שלכם כלפי השבת. מה מיוחד בשבת שלכם?

פעילות השוואה

ניתן להשוות בין שירה של חנה בר "ריחות של שבת" לבין שירו של דוד אגמון בוקר שבת.
שני השירים מתארים את השבת מזווית המאכלים המיוחדים של שבת בעזרת הריחות שהם מעלים.

היחידה פותחה ע"י איריס ברקוביץ

© כל הזכויות שמורות למרכז תכנון לימודים הוראה והערכה, המכללה אקדמית בית ברל.